

בכאנניא בסכנה גדולה, כאשר הוכיח סופו על תחילתו שנטרפה לו שם השעה, ואלמלי¹³⁸⁶ היתה לו שם שעת הכושר להמלט משם לארץ ישראל, והיה שואל את הרב הקדוש משינאווע אם ילך לארץ ישראל או יתעכב עוד שם עד שירימ ה' קרניו וישוב את שבוחינו במהרה בימינו, הכי יש אפילו צל ספק שרבינו משינאווע היה משיב: פשיטא ופשיטא שלא ימתין שם אפילו רגע כמימריה¹³⁸⁷, אלא ימלט על נפשו וילך לארץ ישראל. כי הוא לא אמר דבריו על זמנים כאלו שכאו עלינו, שנוגע להצלת נפשות. וכמו כן הוא גם אצלינו, דכיון שהיינו בסכנה ונמלטנו בדרך נס, שוב גם אצלינו להצלת נפשות יחשב, וכמו שהורה לנו מעשה דאברהם אבינו הנ"ל, שעלינו היה מרמו, וכמו שכתב רבינו השל"ה. והי"ת מצווה אותנו להתרחק ממקום כזה שהוא מסוכן לנו, ומוכרחים אנו לילך לארץ ישראל.

ובזה שכתבתי פה, יתורץ היטב מה ששמעתי שרבים הרוצים להבאיש ריחי בענין פעולתי כעת בעסק העליה לארץ ישראל, במכתב שנדפס ממני בספר "תיקון עולם" שהוציא הרב הקדוש ממנוקאטש ז"ל, ששם גליתי דעתי נגד העליה^{1387*}, ועתה אני אומר היפך דברי משם. ובהנ"ל מתורץ היטב, שאז בעת כתיבת מכתבי הנ"ל היתה עת מנוחה והשקט, ולא הגענו לסכנת נפשות ולא היה נוגע להצלת נפשות. אבל עתה שנשנתו העתים נשתנה גם הדין, וכדברי רבינו השל"ה הנ"ל. וזולת זה, כבר כתבתי בפתיחת ספרי זה¹³⁸⁸, שמעולם לא ירדתי לעומק הדין של הלכה זו. ועתה אחרי שלנתי בעמק הלכה¹³⁸⁹, וראיתי באמת שטעות היתה בידי, אעשה כהרבה מרבוחינו בש"ס¹³⁹⁰ שאמרו והורו: דברים שאמרתם לכם — טעות היתה בידי. ומצינו ג"כ בפוסקים שאח"כ חזרו ממה שהורו בתחילה, ודוק, וה' ביאני אל הר קדשו בב"א. וכתבתי וחמתתי אלו הדברים אור ליום ד', ד' דעשי"ת, שנת אשדת לפ"ק, פה עיר הכירה בודפסט יצ"ו.

הנה אנו אומרים בכל יום: "אני מאמין באמונה שלימה בכיאת המשיח, ואע"פ שיתמהמה עכ"ז אחכה לו בכל יום שיבוא". וכן אמרו חז"ל במדרש: "את מוצא שלא נגאלו אבותינו ממצרים אלא בזכות אמונה שהאמינו, שנאמר: 'ויאמן העם'¹³⁹¹... וכן אתה מוצא שאין הגליות מתכנסות אלא בשכר אמונה, שנאמר: 'אתי מלבנון כלה' וגו'¹³⁹², וארשתוך לי לעולם... וארשתוך לי באמונה¹³⁹³, עכ"ל המדרש (בילקוט פרשת בשלח¹³⁹⁴).

אבל, תדע שאמונה בלא מעשה לא סגי ולא מהני, וכמו שראיתי בספר הנפלא "יד יוסף" להחכם האלקי ר' יוסף צרפתי, שהיה רב בק"ק אנדרינפול בשנת שע"ז, בדרוש שני לסוכות, שכתב בכיאו המדרש¹³⁹⁵: "תקחב זאת לדורו אחרון¹³⁹⁶ — אלו דורות שהן נטויין למיתה. יזעם נכרא יהלל יה' — שעתידי הקב"ה לברוא אותם בריה חדשה. ומה עלינו ליקח? —

1386 אילו כן. 1387 עפ"י ברכות ד' א. עיי"ש.
 1387* עמי ק"ד-ק"ז.
 1388 עמי כ"ז-כ"ז.
 1389 עפ"י מגילה ג' ב.
 1390 שבת ט"ג ב, וכמסורת הש"ס שם.
 1391 שמות ד' ל"א.
 1392 שיר השירים ד' ח.
 1393 הושע ב', כ"א-כ"ב.
 1394 ליקו"ש, ח"א, רמז ר"מ.
 1395 עיי' שו"ט, פרשה ק"ב (מהדורת כובר אות ג); ילקו"ש, ח"ב, רמז תתנ"ה בסופו. עוד עיי' ויק"ר, פרשה ל', אות י"ב.
 1396 תהלים ק"ב, י"ט.

לולב ואתרוג ונקלס לקב"ה. לפיכך משה מזהיר לישראל 'ולקחתם לכם ביום הראשון'¹³⁹⁷, ע"כ המדרש. והקשה: איך תמשך ממה שאמר שהקב"ה עתיד לברוא אותנו בריה חדשה השאלה "ומה עלינו ליקח"? דמי מחייב אותנו משום שהקב"ה יעשה אותנו בריה חדשה לקחת שום דבר ששאל "ומה עלינו ליקח"? וגם קשה אומרו "לפיכך משה מזהיר לישראל ולקחתם לכם ביום הראשון", דמי יאמר שבגלל זה צוה כך?
 וכחב לפרש, שאלו הארבעה מינים באו להורות על אמונת התשובה, שהבחירה בידינו לחקן כל חטאותינו בתשובה שלימה, שהיא במחשבה ודיבור ומעשה, כמו שאמר הכתוב "כי קרוב אליך הדבר, בפיו ובלבבך לעשותו"¹³⁹⁸, שקאי על תשובה. ואלו המינים רומזים על המחשבה ועל דבור ועל מעשה, כמו שכתב שם וכאן אני מקצץ. וזה המכוון במדרש הנ"ל, להיות אמת, שגדולה תשובה שקורעת הגזירה¹³⁹⁹, וזה שאמר: תכתב זאת לדור אחרון — אלו דורות שמצד חטאותם הם נטויין למיתה, וכשחוזרים בתשובה עתיד הקב"ה לבראותם בריה חדשה. ושאל: אבל מה עלינו ליקח להורות על אמונה זו, שהבחירה בידינו לשוב בתשובה? ויען שכל אמונה שאין בה מעשה אין לה קיום ולא מהני, כדכתב הרמב"ם במורה נבוכים¹⁴⁰⁰ בטעם השבת — כדי שתהיה קיימת אמונת החידוש. א"כ, מה עלינו ליקח להורות על אמונת הבחירה שבידינו לשוב בתשובה? — יש עלינו ליקח ולברוא בידינו, להורות שהכל בידינו, מחשבה דבור ומעשה, שהם כלי התשובה. לפיכך משה מזהיר לישראל 'ולקחתם לכם ביום הראשון', עכת"ד.

עכ"פ, הורה לנו החכם האלקי הנ"ל, שאמונה בלא מעשה שיחזק את האמונה לא מהני. והביא כן בשם רבינו הרמב"ם, והעמיס כן גם בדברי רבותינו בעלי המדרש, שזאת היתה כוונתם במה שאמרו "ומה עלינו ליקח" במעשה ובפעולה מה שאנו מאמינים באמונה, וזולת המעשה לא תועיל האמונה גרידא.

ובזה יאיר לנו לפרש את הכתוב "מה תצעק אלי, דבר אל בני ישראל ויסעו"¹⁴⁰¹, שהקשו כל המפרשים: הלא בעת צרה מה לו לאדם הישראלי לעשות אם לא לצעוק לקב"ה? ורש"י שם פירש: "ידבר אל בני ישראל ויסעו" — אין להם אלא ליסע, שאין הים עומד בפניהם. כדאי זכות אבותיהם והם והאמונה שהאמינו כי ויצאו, לקרוע להם הים, ופירש ב"שפתי חכמים": "והכי פירושו — שע"י שיסעו יועיל הרמת מטן שיבקע הים. משא"כ אם לא יסעו, לא יקרע הים אע"פ שתרם מטן על הים. כי כדאי זכות וכו' והאמונה וכו'. ולפי"ז יהיה הפירוש 'מה תצעק אלי' — סבור אתה להועיל בתפילתך, אין הדבר כן אלא ויסעו", עכ"ד. ולכאורה קשה, כיון שהיתה להם האמונה למה לא תועיל תפילת משה לחוד בזכות האמונה? וגם קשה על עיקר היראה שהיתה להם לישראל עתה ממצרים, כדכתיב "וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים נוסע אחריהם ויראו מאד"¹⁴⁰², והלא לעיל מזה כתיב "ובני ישראל יוצאים ביד רמה"¹⁴⁰³, ופירש רש"י: "בגבורה גבוהה ומפורסמת". א"כ, כבר ראו גבורתם על מצרים, ומה מקום היה לירא עוד מהם? שוב ראיתי בדרשות הר"ן (דרוש י') שעמד בזה, עיי"ש.

1397 ויקרא כ"ג, מ.
 1398 דברים ל' י"ד.
 1399 ראש השנה י"ז ב.
 1400 חלק ב', פרק ל"א.
 1401 שמות י"ד, ט"ז.
 1402 שם שם, ח.
 1403 שם שם, ח.

אבל בכלל, הנ"ל שהשורשו לנו גדולי קדמונינו הנ"ל, שאמונה בלא מעשה בפועל לא מהני אתי שפיר הכל. דעד עתה, מעשה שיצאו בני ישראל ממצרים, לא היתה בידם אלא אמונה בלבד בלא מעשה בפועל לגלות על חזק אמונתם שבלבם. כי מעשה שיצאו ממצרים עד שעה זו, לא היו בסכנה כלל, כי יציאתם משם ונסיעתם בדרך היו בדרך נס, ונשאו אותם על כנפי נשרים¹⁴⁰⁴. וכיון שנעשו להם נסים בכל דרכם שלהכו, לא נחשב להם יציאה ונסיעה זו למעשה המחזק את האמונה, כמובן. ע"כ סיבב הקב"ה עתה שיבואו בסכנה, שמאחוריהם היו המצרים ומצדידיהם המדבר, עם חיות טורפות ומלפניהם הים, וצוה הקב"ה שיסעו אל הים בעודו מים, כדכתיב "ויבואו בני ישראל בתוך הים"¹⁴⁰⁵, ואח"כ נעשה יבשה כידוע. נמצא, דבנסיעה זו אל הים הראו אמונתם גם בפועל, ואז היו כדאיים שיבקע הים לפניהם. וזו הכונה ברש"י "אין להם אלא ליסע, שאין הים עומד בפניהם. כדאי זכות והאמונה לקרוע להם הים". והיינו כמו שאמר המדרש לגבי לולב: "ומה להם ליקח" וכו', שאל האמונה צריך עוד מעשה. כמו כן הכא, שאין די באמונה בלבד, אלא אין להם אלא ליסע אל הים ואז אין הים עומד בפניהם. אבל בלא מעשה גם תפילתך לא תועיל, וכמו שכתב ה"שפתי חכמים" ככוונת רש"י. וכמו כן הוא ג"כ באמונת המשיח. שאף שכולנו מגדולינו עד קטנינו מאמינים בו, עד שאפילו כל הרוחות והמאורעות שבעולם לא יכולים להזיז אמונה זו מלבינו אפילו זיו כל שהוא. אבל אל די באמונה בלבד, אלא צריך לזה עוד. מעשה מצדינו לקיים אמונה זו, וכמו שהורו לנו כלל זה רבותינו הקדמונים הנ"ל, ועלינו לעשות כמו שעשו בימי צאתם ממצרים: "דבר אל בני ישראל ויסעו"¹⁴⁰¹, ואח"כ באה הישועה מהקב"ה. כמו כן המצוה עלינו, לדבר אל בני ישראל ויסעו לארץ ישראל, כדי לחזק אמונתנו בביאת המשיח כב"א במעשה ובפועל, ואז תבוא הישועה מהקב"ה. אבל זולת מעשה מצדינו, גם התפילה לא תועיל, וכמו שכתב ב"שפתי חכמים". אבל כשנעשה מעשה בפועל לעלות לארץ ישראל, אז יצליח ה' מעשה ידיו ונוכה לגאולה שלימה כב"א.

נמצא, לפי הכלל שהניח רבינו הרמב"ם הנ"ל, שכל אמונה צריכה שתחזק במעשה, וזולת המעשה אין לאמונה קיום ומאד חלושה היא אצל האדם ותבוטל לגמרי אצלו. נמצא, אנו נמי בדין, באמונת ביאת המשיח, מי שאינו רוצה לעשות דבר בזה, אלא ממתין לבואו שיבוא וישא אותו לארץ ישראל, הוא סימן שאין לו אמונה כלל בזה וכל אמונתו היא רק מהשפה ולחוץ ומשטה עצמו בכך. אך מי שעושה דבר בזה, מראה שמאמין בזה, וזאת האמונה תאמצהו לעשות פעלים בזה מצד עצמו, ובוה יחזק האמונה בקרבו ואז יבוא הסיוע מן השמים. וכאשר ראינו כי כן היה במצרים בגאולה הראשונה, שהיא שורש כל הגאולות האחרונות, שה' הקפיד "מה תצעק אלי"¹⁴⁰¹ בתפילה, שהתפילה לא תועיל לך כאן כלל, אלא "דבר אל בני ישראל ויסעו", אף שהנסיעה מצד עצמה היתה בסכנה, כי לא היתה להם דרך אחרת ליסע רק אל תוך הים בהיותו עוד מים שוטפים, אבל מעשה הנסיעה הנה השלים להם האמונה בגאולה, ואז באה מהקב"ה הגאולה האמיתית. כן ממש צריך להיות אצלנו. וזה שאמר הנביא "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות"¹⁴⁰⁶. ובאופן שהיה במצרים צריך להיות גם אצלנו, ואז יראה ה' לנו נפלאות, אמן סלה.

¹⁴⁰⁴ עפ"י שמות י"ט, ד'. ¹⁴⁰⁵ שמות י"ד, כ"ב. ¹⁴⁰⁶ מיכה ד', ט"ו.

האחדות והשלום — תקנת ישראל

מכבואר בספר הקדוש "אוהב ישראל" לרבינו הקדוש מאפטא זצ"ל (בהקדמה), כי מספר "אוהב ישראל" הוא כמספר "תקנה". להורות כי רק הוא הוא תקנתם של ישראל ולא זולת.

א. במדרש איכה (פרשה ג'), בפסוק "בילה בשרי ועורי שבר עצמותי"² — "בילה בשרי" — זה צבור, "ועורי" — זה סנהדרין. כשם שהעור חופה על הבשר, כך סנהדרין חופין על ישראל, "שבר עצמותי" — עיצומי בני אדם, שהיו כבני העצומים, עכ"ל המדרש. והוא פלא, אך דרשו חז"ל מקרא זה על צבור ועל סנהדרין ואנשים גדולים ועצומים שבישראל, ומה רצו בזה?

אך, האיר ה' עיני להבין עומק כוונתם ללמד בזה מוסר השכל איך להתנהג עם הציבור שיגיעו להצלחה ולכרכה, ומה הוא החיוב של המנהיגים כלפי העם איך לנהלם ולהנחותם בדרך אמת להגיעם אל השלימות האמיתית בכל הענינים. ואקדים מה שראיתי לשני נביאים שמתנבאים בסגנון אחד³, בפירוש הפסוק שהצגתי בראש דברי, הלא כמה התכם המופלא מו"ה שלמה וירגא, בספרו "שבט יהודה"⁴ (בעל "קורא הדורות", שהיה חי באטליה לפני שלש מאות שנה), והתכם רבינו מהר"ם שיף (בדרשותיו לפרשת דברים, הנספח לש"ס חולין). שדקדקו בפסוק, שאמר "בילה בשרי ועורי שבר עצמותי", שהוא בלא סדר, כי תחילה הוא העור ואח"כ בשר ואח"כ העצמות. וא"כ, היה לו להתחיל מן העור וללכת לצד פנים — בילה עורי ובשרי ושבר עצמותי, או להתחיל מן העצמות ולצאת לצד חוץ — שבר עצמותי ובילה בשרי ועורי, אבל עתה אין סדר למו. ודחקו לפרש, דהפסוק רוצה לומר — שהנגע עומד באמצע והוא בבשר, ופעמים יוצא לחוץ וזהו אומרו "ועורי" — שיצא לעור, ופעמים נכנס יותר לפנים וזהו "שבר עצמותי". ולפעמים יוצא ונכנס לחוץ ולפנים, עכ"ל. אבל עדיין צריכים למודעי, מה היתה כוונת המקונן בזה שצייר המכה באופן זה דוקא, שהתחילה מאמצע והולכת ומתפשטת לצדדים לחוץ ולפנים, ולמה לא צייר שהתחילה מן העור ונכנסת אל בשר ומשם לעצמות, כאשר מצינו כן במקרא: "אדם כי יהיה בעור בשרו" וכו'.⁶ או שהתחילה מהעצמות והתפשטה לצד חוץ אל העור, שיהיה עכ"פ כסדר, וק"מ כיון המקונן לצייר דוקא באופן הנ"ל?

ונראה לי, דכוונה מיוחדת היתה לו בזה, לרמוז מה היתה הסיבה שאבדנו את ארצינו וחרב

¹ אות כ'. ² איכה ג', ד'. ³ עפ"י סנהדרין פ"ט א.

⁴ השמד הארבעים ואחד, (הוצאת מוסד ביאליק, ירושלים תש"ו, עמ' קי"ד, שורה 29—33. הספר נדפס לראשונה בשנת ש"י (1550) במלכות תוגרמה. ועי' במכואר להוצאה הנ"ל על המחבר והספר.

⁵ ספר מהר"ם שיף, חידושי הלכות (הנ"ל), פרק ג' הערה 1146, דרוש לפרשת דברים, דף ב, עמ' א', צד א'.

⁶ ויקרא י"ג, ב'.